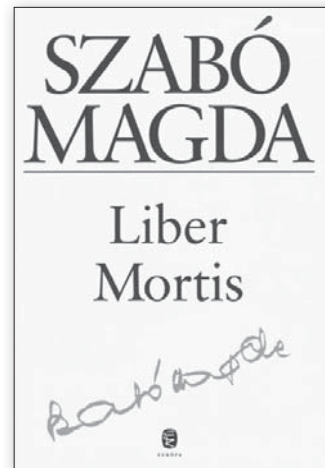

A regény négy fejezetre van osztva, melyekben a két elbeszélő történet – Olga utazása és élettörténete – párhuzamosan bontakozik ki. A szerző ügyesen oldja meg az egyik idősből a másikba való áttérést, s a paralel szerkesztésnek köszönhetően az olvasó előtt lassan kirajzolódik egy életút, miközben annak megrendítő végeredményével is szembesül. Az utazás minden részlete, apró eseménye, amely alkalmat ad arra, hogy az elbeszélés az élettörténetbe csapjon át, azt a képzetet kelti, mintha mindaz, amit Olga a négy napban átélt, nem lenne más, mint az egész élete. Ugyanakkor az út konkrét eseményei értelmezhetőek szimbolikusan is. Hányódását több falun és városon keresztül bonyolítja többszöri rosszulléte, eszméletvesztése, és nem utolsósorban a magyar vidék lesújtó helyzete. Az utazás eseményei sok esetben irracionálisan alakulnak. Olga „zarándoklatát” mintha tudatosan neheztelné valamilyen felsőbb hatalom. Példaként kiemelhetjük azokat az ingereket, amelyek a főhős érzékeire mindig kellemetlenül hatottak (bűz, lárma, szomjúság), a folyton felmerülő nehézkes közlekedést vagy a többször elszenvedett megaláztatást. Kétféleképpen is értelmezhetőek ezek a rossz benyomások: az ország általános romlásáról adnak hírt, ugyanakkor mintha az asszony életének állítanának tükröt: „A közlekedés ellehetetlenülése, a nyomor, a rendezetlenség lépten-nyomon elé táruló képei azonban nem maradtak rá hatástalanok.”

Olga élete arról tanúskodik, hogy a múltat, bármilyen nehéz is, nem szabad feledni, hanem meg kell érteni, fel kell dolgozni ahhoz, hogy jelenünkhöz közelebb kerülhessünk. Az elmúlt húsz év irodalmi alkotásai kevésbé foglalkoztak a 20. századi magyar történelem egyik legnagyobb traumájával, amit a szocializmus jelentett. Úgy tűnik, a Kádár-rendszer hallgatási kényszere áthagyományozódott azzal a generációval, amely abban az időszakban szocializálódott. A nemzeti megrázkódtatásra azonban helytelen válasz az „amnézia”. Beszélni kell róla, ha tudni akarjuk, hogy kik vagyunk és hova tartunk. A szerző irodalmi vállalkozása ebből a szempontból nagyon fontos, hiszen úgy beszél történelmi körülményekről és következményekről, hogy azok csak az egyén egzisztenciális helyzetének megalkotásában ismerhetők fel. Nemzeti irodalmunkban Dobozi Eszter regénye ismeretlen, eddig körüljártatlan tájakról tudósít.

SZABÓ MAGDA
Liber Mortis

Európa Könyvkiadó
Budapest, 2011

Erős Kinga

KI AD HÁLÁT NEKED A SÍRBÓL?

A veszteségből táplálkozó fájdalom, a dac és a szenvedély, a *talpig nehez bűség* és a szeretet szülte a *Liber Mortis* füzeteket, azokat a naplót, amelyeket Szabó Magda a férje, Szobotka Tibor halála után írt majd hét esztendőn keresztül. „Megkezdtem a *Liber Mortis* kötetek hetedikét. 1982 májusa óta írom a sikolyokat, küldöm a szerelmes üzenetet a férjemnek. Mi ment rá erre az időszakra az életemből, ne kérdezd, szerelmem, Protesilaus. Éjjel van, a saját életemet, a saját megosztott véretem adom az áldozatra, hogy táplálhassalak. Jöjj vissza, csak három órára, hogy elmondjak Neked valamit, felelj egyetlen kérdésemre, felelek Neked én is, bár mindketten, mindketten tudjuk a választ. De azért csak kérdezd meg, kísértet férjem, túlvilági férjem, és megkérdem én is, és mikor mindketten újra kimondjuk az igent, elvihetsz Magaddal az árnyak közé. Éjjel, éjjel. Nekem soha nem hajnalodik. Kezdjük a hetedik *Liber Mortis*t azzal: szeretlek.”

Mennyi koncentrált bánat sűrűsödik e halottas füzetek lapjain, mennyi keserűség formálódik szavakká! A kimondott vagy leírt szó megosztása iránti igény, a közlés szükségszerűsége – még akkor is, ha józan ésszel felfoghatatlan a halott férjjel való társalgás, ami a kívül-

álló szemszögéből inkább a neurózis kategóriájába tartozik – mégis azt mutatja, hogy a beszéd végső soron adás és befogadás, nyitottság és szeretet. Mert e naplók beszélgetéseiben a szeretet fedezhető fel és a kétségbeesés, mivel már nem osztható meg a szeretett lénnel a hétköznap és az ünnep, végsősoron a lét magánya. Pierre Emmanuel szerint „minden gondolat – emberi szó – erőfeszítése végső határán: imádság”, s e naplókat olvasva valamiféle pogány imádsággá, egyetlen nagy jajkiáltássá alakulnak a szavak. Gyászmunka – mondanák a lélekbúvárok a kötetet olvasva, s valószínűleg sok tekintetben igazuk is lenne, mégis, e füzetek sokkal többet jelentenek ennél. Bár valóban, szinte tankönyvszerűen követhetjük a bejegyzésekben a gyászoló lelkiállapotának különféle stációit: a fájdalmat, a keserűséget, a lázadást, a halott okolását a veszteség miatt, az önsajnálatot, a tompa beletörődést a veszteségbe éppúgy, mint saját léte értelmetlenségének felmerülését. Később pedig már a reménység pislákol az író lelkében, hiszen a továbbélés szükségszerűségének értelme számára nem más, mint a holtában is jelenlévő férj életművének gondozása.

Az ajtó (1988) című regényben is megelevenedik az író férjének alakja, igaz, mellékszereplőként, mégis markáns karakterként, akinek legfőbb tulajdonsága, hogy a háttérben meghúzódva támasza a főszereplőnek a Szeredás Emerencsel, a házi mindenessel, az ajtó mögötti titok őrzőjével való tragikus kapcsolatában. S mint e naplóból is kiderül, Szobotka szellemi társa, valódi támasza volt az írónek. Két alkotó ember élt egy fedél alatt, de még egyikük halmozta a sikert, a másiknak szűken jutott belőle. Szobotka Tibort íróként, műfordítóként, de leginkább egyetemi tanárként tartották számon, írásai széleskörű műveltségről és kifinomult ízlésről tanúskodnak. Joggal emlegethetnénk őt is a nagy esszéíró nemzedék tagjai között. *A Liber Mortis* füzetek egyik tanulsága éppen ez: hiába minden emberi erőfeszítés annak érdekében, hogy egy alkotó a figyelem középpontjába kerüljön, a siker természetrajza másképp működik. „Mostanáig összeállítottam a »hagyatékokat«. Mióta elmentél, csak azt csináltam, emberfelettien gyilkos, nehéz, boldogító volt. Mintha a tied lettem volna közben, s ugyanakkor totál viviszekció. Talán sikerült, nem tudom. Tulajdonképpen semmit sem tudok nélküled. [...] Míg a dolgaidat szelektáltam, csoportosítottam, fura volt átélnem, hogy tulajdonképpen mi mindent tudtál. Tündökletesen tehetséges voltál, szívem, tündökletesen okos, művelt, zseniális, hát hogyan lettél volna olyan érzékeny, ideges, később kétségbeesett. Persze, legalább *nekem* meg

kellett volna mutatnod az anyagot, legalább nekem. Ha én *tudom*, mit rejtegetsz, nem tudom, hogyan és mit teszek, talán semmit, de több, hevesebb, forróbb biztatást kaptál volna tőlem.”

A hagyatéék összeállítása sokkal körülményesebb munkát igényelt, mint azt eleinte sejteni lehetett. Szabó Magda részletesen és folyamatosan beszámol e naplók oldalain arról a munkáról, amelyet annak érdekében végzett, hogy férje írásait kellő körülményekkel gondozza, publikálja. A hagyatéék feldolgozásának egyik eredménye, hogy a Magvető Kiadónál a rendszerváltásig több Szobotka-kötet jelenhetett meg. E munka során született a *Megmaradt Szobotkának* című könyv megírásának ötlete is; e sajátos társalgófüzet jól dokumentálja mindazokat a kihívásokat és szakmai nehézségeket, kétségeket, amelyekkel az írónek meg kellett birkóznia e sajátos könyv írásakor. Szándéka az volt, hogy ebben a műben keltse életre az igazi Szobotkát, ezért ez a könyv sok tekintetben regény, de nem regényes életrajz, s nem monográfia. Természetes módon mosódnak össze benne a házaspár szövegei – Szobotka memoárrészletei, naplófeljegyzései, gyermekkori írói kísérletei, szépprózáinak, tanulmányainak részletei Szabó Magdáéival –, kiegészítve egymást, szinte felelgetve egymásnak. Egybeforrnak, miként életük is elválaszthatatlan egész volt.

Szobotka Tibornak már nem volt ideje, hogy megírja memoárjait, amire felkérést kapott a Kortárs főszerkesztőjétől, Kovács Sándor Ivántól. *A Magyar honvéd szemüvege* című írásának megjelenése után a főszerkesztő levélben kérte fel Szobotkát memoárjai megírására a folyóirat számára, amelyeket folytatásokban kívánt volna közölni. Ezt a munkát azonban már nem tudta befejezni. *A Liber Mortis* füzetek írója feladatának tekintette, hogy valamiképpen befejezze az elkezdett művet, hiszen a memoárból az író haláláig öt részlet készült el, a hagyatéékban pedig megtalálta a további tervek vázlatát és kulcshavait. Így a *Megmaradtam Szobotkának* című fejezetet már Szabó Magda korrigálta, s végül saját könyve címéül vette át némiképp átalakítva.

Szobotka Tibor tizenkét éves korától 1961-ig naplót vezetett; a naplóírást aznap hagyta abba végérvényesen, amikor a Magvető akkori vezetője arról értesítette, hogy a már kiszedett novelláskötete nem jelenhet meg. „Hogy az ütés, ami aznap érte, milyen hatással volt rá, világosan jelzi az abba hagyott napló: attól fogva befejezettek, lezártnak érzi az életét, nem óhajt többé számot adni sem önmagának, se másoknak semmiről” – írja Szabó Magda a *Megmaradt*

Szobotkának bevezető részében. A *Liber Mortis* füzetek éppen azért érdekesekek, mert bepillantást engednek egy író, sőt ebben az esetben egy alkotó házaspár műhelyébe, s kézzelfogható közelségbe kerül mind Szobotka életműve, mind Szabó Magda munkamódszere, valamint egy különleges könyv megírásának körülményei. Hiszen annak ellenére, hogy feljegyzéseit Szobotka abbahagyta, életének mégis szemtanúja volt egy másik író, akinek rendelkezésére álltak füzetek, feljegyzések, vázlatok, kéziratok és személyes emlékek ahhoz, hogy kiegészítse a memoár hiányzó részleteit, hogy végül a szeretett társ helyett írja meg annak könyvét, amely ily módon éppannyira a sajátjává is vált. A *Liber Mortis* füzetek tanulsága szerint a munkára vállalkozót egyrészt a szeretet hajtotta, az a nagyfokú szakmai megbecsülés, amelyet férje iránt érzett. Másrészt a füzetek lapjairól nyomon követhető a kétség is, a bizonytalanság, amivel az írónőnek meg kellett küzdenie, hiszen joggal nyugtalanította írás közben a mérték és az arány megszabásának kérdése – annak kikövetkeztetése, hogy Szobotka szerint mi tartozik a külvilágra, másokra saját életútjából. S bár következetesen követte férjének jegyzeteit, a beszélgetőfüzetekben sorra osztja meg halott férjével felmerülő dilemmáit éppúgy, mint kései felismeréseit.

Szobotka pályája kiemelkedően indult, hiszen igen fiatalon kezdett el publikálni az *Erő* című lapban. Karácsony Sándor ezt írta a fiatalember beküldött verseiről: „Mindhárom íróember munkája, az első utáncat, a harmadik naiv, a másodikban egy gyermek reagál az őt körülvevő élet különböző jelenségeire, de úgy reagál, ahogy csak költő képes reagálni. Ezt közöltük is.” De nem csupán verseket írt, hanem novellákat (fontosabb kötetei: *Hekuba, A tenger és az eb, Harkály a fán, Sose jön szanitéc*), regényeket (*Megbízható úriember, Züzü vendégei, Az összeesküvők, Menyasszonyok, vőlegények, Igitur*) és drámát is (*Erényes emberek* címmel jelent meg halála után színműveinek, hangjátékainak gyűjteményes kötete). Írt fontos tanulmányokat az angol és német nyelvű irodalom remekeiről, például Shelley és Keats költészetének görög elemeiről vagy Thomas Mannról; a *Közönség és irodalom*, valamint a *Valóság és látomás* című tanulmánykötetei a ma olvasóját is könnyen meggyőzik éleslátásáról, széleskörű műveltségéről. Pályája az ötvenes évek elejéig szépen ívelt, művei megjelentek, a kritika és a pályatársak is elismerték. Miután a rádió műsorfőtitkári állásából eltávolították – ahol az irodalmi műsorokért volt felelős –, képzettségének és kvalitásainak nem megfelelő munkahelyeken tengődött.

E korszak visszasságait jól ábrázolja az a tény, hogy évekig általános iskolai tanárként dolgozhatott csupán, majd később állást kapott az ELTE világirodalmi tanszékén. Így élete végéig elsősorban egyetemi tanár maradt, filológus, akinek szépírói munkássága nem került a hazai olvasók figyelmének középpontjába. Ennek okai igen sokrétűek lehetnek, amire fény derül a *Liber Mortis* füzetekből is, hiszen számos utalás olvasható arra vonatkozóan, hogy olykor szándékosan vonult háttérbe, holott nyilván vágyott az elismerésre. Azok közé az írók közé tartozott, akik nagyon nehezen viselték a kudarcot. Az elutasításra teljes befeléfordulással, elnémulással reagált, s egyetemi munkájába temetkezett, hátat fordítva az irodalomnak. Szabó Magda így ír erről a *Megmaradt Szobotkának* lapjain: „ahogy szokta, teázás közben, egy mellékmondatban megkért, ne említsem többé az irodalmat, tudomásul kell venni, visszafogják, agyonhallgatják, s az *Elfújta a szél* Butler kapitányát idézte: »I don't risk my heart anymore« – többet nem kockáztatom a szívemet, nem próbálkozom”.

A *Liber Mortis* füzetek egyik nagy tanulsága éppen az irodalmi siker természetével való szembesülés. Hiszen hiába írta meg Szabó Magda remekül a férjéről szóló könyvét, hiába követett el özvegyként mindent annak érdekében, hogy az irodalomtörténet felfedezze Szobotkát, ma talán már annyit sem tudunk róla, mint a könyv megjelenésekor, 1983-ban. A gyászmunka füzetek egy roppant erőfeszítésnek állítanak önkéntelenül is emléket: az irodalmi rehabilitáció – ma már tudjuk, hogy mennyire sikertelen – kísérletének éppúgy dokumentumai, mint a szeretett férjjel való kapcsolattartási vágyak. „Én most valahol vagyok, ahol Te nem, de írok, mindent megírok, mert ha nem is látlak, a levél összeköt Veled [...] hiszem, hogy felelni fogsz az én örült levelemre: »Nyuszipostásnak, Túlvilág.«”

Mi minden rögzült e halottas füzetekben? Két ember múltja, boldogsága, szerelme, valamint a hátramaradt társ jajkiáltásai és szívsága, amely mindezekből táplálkozik, míg megformálódik benne a felismerés: „akarod, hogy szóljak helyetted”. A *Liber Mortis* olvasója pedig a szíve mélyén, halkán kérdezi: Szabó Magda, ki ad hálát neked a sírból?